

GIYA SA PAGPAMUHI UG BABOY

PASIUNA

Ang pagpamuhi ug baboy usa ka nailang panginabuhian sa nasud Pilipinas. Daghan ang namuhi ug baboy sa ilang nataran nga nakadugang sa pagpalig-on sa sector sa pangbaboyan.

Bisan sa krisis nga gi-atubang sa industriya, daghan gihapon ang interesado nga musulay sa pagpamuhi ug baboy. Kini nga basahon gitumong sa paghatag ug insaktong teknolohiya ngadto sa mga mag-uuma nga gusto magbuhi ug baboy aron mouswag ang ilang panginabuhi.

MGA LIWAT SA BABOY

Dili lalim ang pag-ila kung unsang matang sa baboy ang angayan buhion dinhi sa Pilipinas tungod sa nagkalain-laing matang sa baboy nga Makita dinhi. Kini nga giya makatabang aron mailhan ang maayong matang sa baboy nga angay buhion depende sa tumong, salapi ug kaalam.

A. YORKSHIRE OR LARGE WHITE

Kini nga baboy puti and kolor ug tindog ang dalonggan. Ang inayan adunay abilidad sa pagmatuto sa iyang mga baktin, pagpasuso, paglutas ug daghan pa usab siya ug gatas. Makalahutay kini sa tangkal apan dili molahutay sa hugaw nga dapit. Kon ihawon, daku ang ginansya kas taas ug abot sa karne ug maayo sad ang kalidad niini kumpara sa ubang liwat.

B. LANDRACE

Puti gihapon kini nga klase sa baboy. Mugbo ang mga tiil, medyo lagpad o lagpad ug hulog ang dalungan. Ang inayan naila nga maayong moatiman ug daghang baktin sa iyang pagpanganak. Ang inayan adunay daghang gatas ug ang mga baktin niini dagko ug tambok. Kong paliwatan kini sa lain nga klase sa baboy mas mayo ang karne niini. Apan kini nga liwat sa baboy luya ang mag tiil ug dili makalahutay sa lapukon nga lugar. Kini nga kakulangon Kinahanglan ma-insakto.

C. DUROC JERSEY

Adunay pagkapulahon ang duroc. Ang mga inayan dali ra mosanay ug maayo nga Klase sa inayan. Maayo usab ang kalidad sa baktin. Molahutay kini sa mga tubigon ug lapokon nga mga dapit.

D. HAMPSHIRE

Ang Hampshire adunay kolor nga itom nga adunay puti nga bakos dapit sa abaga ug lawas. Mugbo sila ug tiil ug yapis sila ug lawas. Ang inayan adunay kalidad sa paglutas sa iyang mga baktin ug molahutay sila sa mga lapokon o basa nga lugar. Apan tama-tama lang (average) ang pagdaghan niini.

E. BERKSHIRE

Ang Berkshire itomon ug adunay unom ka puntik nga puti, ang upat ka puti nga tiil ug ang uban pa niini puti ang nawong ug ikog. Tindog ang ilang dalungan ug mohulog paatubang samtang sila nagdako. Nailhan kini sa ilang estilo, pagkaunoron ug molahutay sa basaon o lapokon nga mga luna.

F. PIETRAIN

Kini ang kasagaran liwat nga himoon breeder. Mayo ang karne ug nipis ang tambok. Ang maayong klase kasagaran puntik-puntik nga puti ug itom. Ang dalonggan niini tindog ug igo-igo lang ang kadak-on.

Table 1. Mga Hiyas sa Nagkalain-laing kaliwat sa baboy

KALIWAT SA BABOY	KOLOR	DALUNGAN	KLASE	NASOD NGA GIGIKANAN	OBSERBASYON
Landrace	Puti	Hulogon	Unod	Denmark	Taas ang nawong, maayo moatiman ug baktin, huyang ug tiil, masanayon
Large White	Puti	Tindog	Unod	England	Mabungahon, maayo ang kalidad sa karne, dali modako
Berkshire	Itom nga adunay unom ka puntik nga puti	Tindog	Unod	USA	Mugbo, itom ang panit, mas mayo ug resistensiya sa sakit kompara sa mga puti ug kaliwat nga baboy
Hampshire	Itom nga adunay puti nga bakos	Tindog	Unod	USA	Mugbo, mayo ug kalidad nga karne, lig-on ang mga tiil
Duroc Jersey	Pula(golden red)	2/3 erect (tindog) 1/3 hulogon	Unod	USA	Maayong panglawas, lig-on ang tiil, dali modako, naay resistensiya sa stress
Pietrain	Ito mug puti	Tindog	Unoron	belgium	Labihan ka unoron ang ham ug loin, dali maapektuhan sa stress

PAGPILI SA MAAYONG LIWAT SA BABOY

Pagpili sa inayan:

- Pilion ang adunay dili mominus unom ka paris sa totoy ug nindot ang pagkahimutang niini.
- Pilia ang dili baliktad ang “teats” kay kaliwat kini ug dili mohatag ug gatas. Ang inayan nga dili maayo ug totoy, mahimong dili usab mohatag ug saktong gatas.
- Kinahanglan nga taas ang lawas sa himoong inahan nga baboy. Sa ingon niini, dili maghuot ang mga baktin sa pag-ilog sa totoy sa kada patotoy sa inahan.
- Kinahanglan nga ang likod sa baboy may pagkapormang arko. Sa ingon niini ang tiyan sa mabdos nga baboy malikayan sa pagsangyad sa yuta aron dili masamdan ang mag totoy niini.
- Kinahanglan nga ang likod sa baboy may pagkapormang arko. Sa ingon niini ang tiyan sa mabdos nga baboy malikayan sa pagsangyad sa yuta aron dili masamdan ang mga totoy niini.
- Ang mga mata sa baboy kinahanglan tin-aw ug ang nawong niini buotan. Ang mga dalunggan kinahanglan igo-igo lang ang kadak-on ug dili motabon sa mata niini.
- Pilion usab ang baboy nga dali motubo.
- Ang mga “crossbred” o mestisong baboy sama sa anak sa Landrace ug Large White mas mayo nga himoong inayan.
- Pilion ang pinakadako nga baktin ug kinahanglan magagikan sa inayan nga adunay walo pataas ang baktin matag panganak.

Pagpili sa butakal:

- Maayo ang barog, himsog ug Makita ang pagkabarako sa iyang panagway. Pilia ang barako nga adunay pareho kadak-on ang duha ka itlog ug nahulma pag-ayo ang iyang kinatawo. Likayan ang baboy nga molukso sa tangakal.
- Kasagaran, pillion ang butakal kon mag-edad na kini sa 6 ka bulan.

TANGKAL SA BABOY

Kinahanglan mayo ang pagkahimo sa balay puluy-anan aron maayo ang pagtubo sa mga baboy. Layo sa sakit ang mga binuhing baboy kong maayo pagkahimo sa balay puloy-anan niini.

- Sa ginagmay nga pag-alima sa baboy, adunay barato nga materyales nga pwede mapalit sa lokalidad sama sa nipa ug kawayan.
- Tukoron ang balay puluy-anan sa medyo bakilid (sloping) nga luna aron adunay maayong agi-anan ang tubig ug dili lapukon ang puluy-anan.
- Ang tangkal sa baboy kinahanglan adunay salog nga konkreto aron sayon ang paghinlo ug malikayan ang pagdagsang sa mga sakit ug parasitiko. Apan kinahanglan nga ang semento dili sobra ka sapnot aron dili masamdan ang mga tiil sa baboy ug dili sobra kasinaw aron dili madakin-as ang binuhing baboy.

PASILIDAD UG KAGAMITAN

- Hatagi sa insaktong bahoganan ug imnanan ang mga baboy, mas mayo nga kini konkreto. Apan mahimong gamiton ang ligid sa sakyanan nga gipikas
- Sa dinagkong negosyo, important nga adunay insakto nga kan-anan ang mga baktin aron dili magdinat-ugay nga mahimong hinungdan sa pagkamatay.
- Ang bag-ong gi anak nga baktin nanginahanglan ug kainit. Kung walay heat lamp nga pwede magamit, mahimong gamiton ang uhot o ginabsan (sawdust) nga gisulod sa sako.

Table 2. Kadak-on sa kagamitan ug balay puluy-anan alang sa baboy

Edad ug Kadak-on sa baboy	Kadak-on sa tangkal/ Dimension (cm)	Kahabugon sa alkuba o kisame (m)	Katas-on Sa pultahan (m)	Distansia sa matag Bahoganan (cm)	Dingding (m)
Sa wala pa manganak ang baboy					
Dumalaga	2.00	3.0	1.0	35-45	1.20
Anay	2.70	3.0	1.0	45-50	1.20-1.50
Human pagpanganak					
Young sows					
Solid flooring	4.12	3.0	1.0	35-45	1.20
Slated flooring	3.00	3.0	1.0	45-50	1.20
Mature sows					
Solid flooring	5.62	3.0	1.0	45-50	1.20
Slated flooring	3.96	3.0	1.0	45-50	1.20
Herd Sows	2.70	3.0	1.0	40-50	1.20-1.50
Tangkal nga adunay hanig	6.00	3.0	1.0	40.50	1.20-.150
Area					
Weaning pen					
Solid flooring	0.40	3.0	0.6	20	0.75
Slated flooring	0.20-0.30	3.0	0.6	20	0.75
Growing-Finishing					
23-60 kg	0.60-0.70	3.0	1.0	25	1.00
60-90 kg	0.90-1.00	3.0	1.0	27-30	1.00

PAGDUMALA SA PAGPAHABAL O PAGPALIWAT

- Kasagarang dumalaga sa gipasanay nga matang sa baboy pwede na maburos pag-abot unom ngadto walo (6-8) ka bulan. Dili kini dapat pahabalan kung wala pay walo ka bulan ug kong wala pa mitimbang ug 90-100 ka kilo. Apan ang kahimsog ug tibuok hitsura sa usa ka dumalaga maayong panag-ingnan sa pagpahabal kaysa edad lang.
  - Bahogan ug insakto ang inayan duha (2) ka semana ayha ang pagpahabl aron mamabdos gyud kini.
  - Sunda ang insaktong panahon sa pagpahabal aron masiguro nga daghan ang baktin. Timailhan sa pagpanguwag sa baboy.
1. Mopula ug modako ang kinatawo
  2. Dili mokaon o mawala ang gana sa pagkaon
  3. Dili modagan kon kabay-an sa parehas niyang baboy
  4. Mokabay sa parehas nga baboy bisan kon kini babaye o lalaki.
  5. Saba kayo o manawag sa sama nga baboy
  6. Dili makapuyo ug gustong moambak sa tangkal
  7. Sige ug pangihi
  8. Sige ug patindog sa dalunggan
  9. Ang inayan o dumalaga nga nangulag lisod pagawason gikan sa tangkal aron mabalhin sa nahimutangan sa butakal.
- Pakastahi ang matag dumalaga o inayan duha ka beses sa susamang breeder nga gisal-angan ug 12-25 ka oras.
  - Kontrolaha ang pagpakaon sa baboy human pagpahabal aron malikayan ang sobra nga pagpatambok niini. Kung sobra ang katambok sa anay, kini mahimong hinungdan nga diyutay ra ang baktin. Possible usab nga hinungdan kini sa mga komplikasyon inig panganak.
  - Ang usa ka butakal mahimong mokasta sa 25 ngadto sa 30 ka inahan.

PAGDUMALA UG PAG-ATIMAN SA INAYAN

- Amumahon ang buros nga baboy sulod sa tangkal nga mayo ang kahimtang. Kung kinahanglan, pasiritan kini ug tubig kung init kayo ang panahon.
- Aron dili maglisod ug pagpagawas sa hugaw ang baboy, hatagi ug sustansiyado pangpakalibang (laxative) nga pagkaon. Paimnon ug daghang tubig ug presko nga bahog sama sa dahon sa kamote, kangkong, paragrass ug water lily.

- Purgahon ang baboy kontra sa mga parasitiko sa sulod ug gawas sa lawas katorse (14) Ka adlaw ayha ang paabot nga petsa sa pagpanganak.
- Kung ang pagmuhi alang sa pamatigayon, labing mayo nga usa ka semana ayha ang paabot nga petsa sa pagpanganak ibalhin na sa dapit anakanan ang anay aron mahatagan kini ug panahon nga makapahiangay sa bag-ong tangkal.
- Bantayan ang inayan panahon sa pagpanganak aron dili mamatay ang bag-ong inanak nga baktin.
- Kasagara manganak ang anay 114 ka adlaw human ang malampuson nga pagpahabal. NaandaN nga manganak ang anay pag-abot 109 hangtud 119 ka adlaw.

Timailhan nga hapit na manganak ang inayang baboy.

1. Bitay na kayo o halos magbulag na ang tiyan sa inahan.
2. Kanunay lawom ang pagginhawa sa inahan ilabina kong init ang panahon.
3. Dili mahimutang ug kanunay maghigda, motindog ug magbalhin-balhin ug higdaanan.
4. Pagpanggawas sa gatas sa totoy maoy timailhan nga hapit na magsugod pagpanganak.
5. Adunay tubig nga mogawas sa kinatawo sa baboy nga kauban ang hugaw sa baktin. Kini ang sinugdanan sa pagpanganak.

PAG-ATIMAN SA BUTAKAL

- Kinahanglan suta-on ang butakal kong makahatag pa ba kini ug maayong similya.
- Sutaon usab kon adunay sakit nga hinungdan sa pagkakuha (abort) sa baktin.
- Kontrolaha ang kadaghanon sa pahabalan sa usa ka butakal.

Rekomendadong breeding load sa butakal sa nagkalain-laing edad

Edad, months	Serbisyo kada semana
7 o ubos pa	Wala
8-10	1 o kada 5-10 ka adlaw
11	1 o kada 4 ka adlaw
12	2 o kada 3 ka adlaw
18 pataas	3-7 o matag sunod adlaw

PAG-ATIMAN SA BAKTIN PANAHOON PAG-ANAK

- I-andam ang kinahanglanon nga materials sa dili pa manganak ang inayan.
- Gamit sa limpiyo nga panapton, trapohan ang bag-ong gipanganak nga baktin ilabina ang baba ug ilong.
- Tabangan ang bakin nga makaginhawa pinaagi sa pagpaubos sa iyang ulo ug pikpikon sulod sa pipila ka Segundo.
- Hiktan ang pusod duha ka pulgada gikan sa punuan ug putlon gamit ang hait nga gunting. Gidili ang pagbira sa pusod palayo sa baktin aron malikayan ang sakit nga “hernia” o pagkatampayak. Butangan ug iodine pinutlan nga pusod.
- Mahimong putlon ang pusod 30 minutos paggawas sa baktin gikan sa tiyan sa inahan. Putlon kini sa katas-on nga 1 hangtud sa 1 ½ ka pulgada gikan sa lawas. Hiktan ang pusod sa dili pa putlon aron mamenu ang pagdugo. Pahiran ug alcohol o betadine ang pinutlan.
- Itapok ang mga baktin ug painitan gamit ang 100 watts nga bombilya. Mahimo nang mogamit ug 50 watts nga bombilya paglabay sa 14 ka adlaw.
- Putlon ang hait nga ngipon sa baktin gamit ang nipper. Ang pagputol sa ngipon kinahanglan aron dili masamdan ang inayan sa higayon sa pagpatotoy sa mga baktin.
- Pasusuha ang mga baktin sa colostrum. Kini adunay antibodies nga gikinahanglan aron pagbatok sa mga sakit. Kini molimpyo sa tinae sa baktin aron madali ang pagdahilig sa natunaw nga pagkaon
- Siguroha nga ang baktin makatotoy sa inahan sa unang duha hangtud tulo ka adlaw gikan sa pag-anak. Kinahanglan usab giyahan sa tig-amuma ang mga baktin aron makatotoy sa ilang inahan.
- Kinahanglan ang injection sa iron dextran aron malikayan ang anemia. Subli-a kini 14 ka adlaw human gi-anak ang baktin o kung adunay sintomas nga nabantayan.

- Lutason ang baktin kon mag-edad ug 4 hangtud 6 ka semana. Malutas na ang mga baktin sulod sa 56 ka adlaw, ang inayan nga baboy mahimong magbabdus 4 hangtud 5 ka beses sulod sa 2 ka tuig tungod kay manguwag ang inayan 7 ka adlaw gikan paglutas sa mga baktin. Ang paglutas himoon pinaagi sa pagpalayo sa inayang baboy ug pagpabilin sa mga baktin sa ilang tangkal.
- Kinahanglan usab nga himoon ang pagpurga, pagkapon, pagbangag sa dalunggan o pagtatoo sa baktin sa dili pa kini lutason.

PAG-AMUMA SA NAGTUBO NGA BABOY

- Ang pag-amuma sa nagtubo nga mga baktin dili kayo hasol. Apan kinahanglan gihapon nga maprotektahan sila batok sa mga sakit, ug bahogan kini sa girekomendar nga kadaghanon. Ang bahog kinahanglan motagbo sa panginahanglan sa baboy.
- Purgahon ang baktin usa o duha ka semana gikan sa paglutas.
- Bakunahan ang baktin 1-2 ka semana gikan sa paglutas o 1 ka semana gikan sa pagpurga.
- Ibaligya o ihawon ang baboy kon moabot kini sa dili mominus 80 kilos. Ang nikubol nga baboy kinahanglan ibaligya gilayon tungod kay makaot-ot kini sa capital kung padayon pa ang pagbahog niini.
- Mas maayong masayran ang presyo sa buhi nga baboy diha sa merkado ug ang kilo sa inihaw nga baboy aron masayran ang kita/halin sa usa ka baboy.

DUGANG BULUHATON SA PAGDUMALA

- Alang sa baboyan diha sa nataran, matiman-an ang baboy pinaagi sa kolor sa panit o balahibo. Apan sa komersiyal nga baboyan maila kini pinaagi sa pagbutang ug notch o tattoo sa dalunggan.
- Ang pagkapon sa laki nga baboy pinakamaayo buhaton kung ang baboy duha pa lang ka semana o mas sayo pa. Kini makapauswag sa kalidad sa karne ug mapungngan ang pagsanay sa dili mayo nga kaliwat.

PAGDUMALA SA BAHOG

- Kung adunay kakulangan sa gatas sa inayan nga baboy kinahanglan ilain ang iyang pagkaon nga makadugang sa iyang gatas sama sa pampagatas nga mga bahug. Mahimo usab nga mogamit sa milk replacer.
- Sugdan pagpakaon ug pre-starter nga bahug kong ang mga baktin mag-edad ug 1 ka semana.
- Pulihan ang rasyon nga pagkaon sa baboy samtang nagtubo apan ang pagpuli himoon sa hinay o dili kalit aron dili maapiktuhan ang ilang pagkaon. Palabyon usa ang duha (2) ka semana ayha mag-puli ug rasyon.
- Ang starter rasyon ihatag human sa paglutas ngadto sa duha ka bulan nga pangidaron ug adunay 10-25 kilos nga kabug-aton.
- Ang grower nga rasyon ihatag sa baboy kong moabot na kini ug 30-35 kilos o kon 2 ka bulan o 15-20 ka semana ang pangidaron.
- Finisher nga bahug ang ipakaon sa baboy kong motimbang na kini ug 60 kilos o kon moabot na sa 20 ka semana ang mga baboy.
- Sa paghimo sa rasyon, kinahanglan nga ang bahug makahatag ug igong inerhiya, protina ug hustong bitamina ug minerals ngadto sa baboy.
- Ang kamoteng kahoy, kamote, mais ug ang nagkadaiyang produkto gikan sa mais ug mga biya sa kusina ug ihawanan mahimong ipakaon sa mga baboy apan kinahanglan nga lutu-on pag-ayo.
- Dry feeding ang pamaagi sa pagbahug ang gisunod sa komersiyal nga mga babuyan. Ang wet feeding maoy gisunod sa mga ginagmay nga mga babuyan.
- Kanunay hatagan sa limpiyo nga tubig ang mga baboy.

GIPAKITA DINHI ANG MGA PANIG-INGNAN NGA RASYON SA BABOY.

Sample 1 – bahog nga gikinahanglan sa napulo (10) ka baktin nga 7-10 kg ang kabug-aton.

Mga sagol sa bahog	kadaghanon
Yellow nga mais	0.9 Kg. or 900 g.
Tahop sa humay	0.1 kg. or 100 g.
Kopras	0.1 kg. or 100 g.
Fish meal	0.1 kg. or 100 g.
Soybean oil meal	0.5 kg. or 500 g.
Skimmed milk	0.1 kg. or 100 g.
Dahon sa ipil-ipil	0.1 kg. or 100 g.
Asukar	0.1 kg. or 100 g.
Bitamina – minerals	0.1 kg. or 100 g.
TOTAL	2.1 kg

Sample 2 – Bahog nga gikinahanglan sa lima (5) ka baboy nga 10-30 kgs ang kabug-aton o adunay pangidaron nga 2 1/2 – 3 ka bulan.

Mga sagol sa bahog	kadaghanon
Yellow nga mais	3.0 Kg.
Tahop sa humay	1.2 kg.
Kopras	0.7 kg.
Fish meal	0.3 kg.
Soybean oil meal	0.9 kg.
Skimmed milk	0.1 kg.
Dahon sa ipil-ipil	0.2 kg.
Asukar	0.1 kg.
Oyster shell powder	1.9 kg.
Asin	9.0 g
Bitamina – minerals	30.0 g.
TOTAL	8.44 kg.

Sample 3 – Bahog nga gikinahanglan sa lima (5) ka baboy nga 25-65 kg. ang kabug-aton o pangidaron nga 2 1/2 - 3 ka bulan hangtud 5-6 ka bulan.

Mga sagol sa bahog	kadaghanon
Yellow nga mais	3.0 Kg.
Tahop sa humay	1.2 kg.
Kopras	0.7 kg.
Fish meal	0.3 kg.
Soybean oil meal	0.9 kg.
Skimmed milk	0.1 kg.
Dahon sa ipil-ipil	0.2 kg.
Asukar	0.1 kg.
Oyster shell powder	1.9 kg.
Asin	9.0 g
Bitamina – minerals	30.0 g.
TOTAL	8.44 kg.

Sample 4 – Bahog nga gikinahanglan sa lima (5) ka baboy nga 60-65 kgs hangtod 90-100 kgs. ang kabug-aton.

Mga sagol sa bahog	kadaghanon
Yellow nga mais	4.6 Kg.
Corn cobs	1.1 kg.
Tahop sa humay	3.6 kg.
Kopras	3.0 kg.
Fish meal	0.2 kg.
Dahon sa ipil-ipil	0.7 kg.
Oyster shell powder	60.0 kg.
Asin	60.0 kg.
TOTAL	13.3 kg.

Table 3 – Kadaghanon sa bahog nga ipakaon kada adlaw

Pangidaron sa baboy (weeks)	Timbang (kg.)	Mahurot nga bahog kada Adlaw (kg.)
10-12	20-25	Hangtud 1.2
12-13	25-30	1.2 – 1.4
13-15	30-35	1.4 – 1.6
16	35-40	1.6 – 1.8
17	40-45	1.8 – 1.9
18	45-50	1.9 – 2.0
19	50-55	2.0 – 2.1
20	55-60	2.1 – 2.2
21	60-65	2.2 – 2.3
22	65-70	2.3 – 2.4
23	70-75	2.4 – 2.5
24	75-80	2.5 – 2.6
25	80-85	2.6 – 2.7
26	85-90	2.7 – 2.8
27	90-95	2.8 – 2.9
28	95-100	2.9 – 3.0

RECORD KEEPING

Ang record keeping kinahanglan yano ug tukma. Kini magsilbing giya aron mapalambo ang baboyan. Makatabang usab kini sa inadlaw-adlaw nga pagpalakaw sa baboyan. Pinaagi niini, dali mahibal-an kung pila ang ginansiya.

Ang record keeping nga himoon nakadepende sa tumong niini.

Klase sa record nga himoon o tipigan.

- Technical – mga record mahitungod sa production ug skedyul sa baboyan.
Example – Pangidaron sa baboy, petsa sa pagpanganak, kadaghanon sa baktin.
- Economics – mga record mahitungod sa pinansiyal nga aspeto.
Example: presyo sa karne, presyo sa baktin, presyo sa feeds

TABLE 4 - Example sa Record

PAGBALIGYA SA BAKTIN

DATE	NO. OF HEADS	AGE	TOTAL WEIGHT	VALUE (p)	REMARKS
TOTAL					

PAGBALIGYA

Ang mga baboy ibaligya kong moabot na kini sa 80 ka kilos. Mahimo ang pagbaligya sa baboy pinaagi sa gitawag nga “middlemen” o ahente, direkta nga pagbaligya ngadto sa mga tig- proseso, o sa auction market diin ang mamalitay nga mohatag sa taas nga presyo sa mananap maoy makapalit.

Sa dinaghan nga pagbaligya sa baboy, ang negosyante magmatngon sa paghakot sa mga baboy gikan sa tangkal ngadto sa merkado aron malikayan ang pagkabon-og, pagkunhod sa timbang ug posibleng pagkamatay sa baboy.

Ania ang maayong sumbanan:

- Ibulag ang dagko ug gagmay nga baboy sa panahon sa pagbyahe.
- Pagdala ug loading facilities aron sayon ikarga/diskarga ang mga baboy.

- Kung kinahanglan, hanigan ug balas o saw dust ang salog sa sakyanan, kung init ang panahon, basa-on ang hanig ayha ikarga ang mga baboy aron magpabilin nga bugnaw ug komportabli ang ilang paminaw samtang nagbyahe.
- Likaye ang pag-overload o pag-underload sa sakyanan.
- Ayaw pakurati ug painiti ang mga baboy. Hatagi sila ug panahon sa pagpahulay sa dili pa ihawon.
- Ayaw pakan-a ug daghan ang baboy saw ala pa gi-biyahe aron malikayan ang pagka-luok ug pagsuka sa baboy panahon sa biyahe.

PAGDUMALA SA KAPISKAY SA PANGLAWAS

- Ipabilin nga limpiyo permanente ang balay puluy-anan, agi-anan, tangkal ug mga kagamitan ug batasana ang pagpatay sa kagaw (disinfect) ug paghinlo sa balay puluy-anan.
- Ibutang sa kwarantinas ang baboy nga nagagikan sa laing dapit.
- Sa pagpili sa inayan, sigurohon nga ang napalit nga dumalagang baboy nabakunahan batok sa hog cholera, swine plague ug uban pang sakit sa baboy.
- Konsulta sa pinakaduol nga betenaryo o government technician o dili ba kaha sa opisina sa Bureau of Animal Industry aron malikayan ang mga sakit sa baboy.

KASAGARANG SAKIT UG PARASITIKO

HOG CHOLERA O SWINE FEVER

Ang baboy takbuyan niini nga sakit pinaagi sa direct contact o pagkaon sa bahog nga wala giluto o mga salin nga pagkaon gikan sa kusina nga adunay kagaw.

SIMPTOMAS

- Hilanat , walay gana mokaon
- Sige uhawon, pagpanugnaw ug pagsuka-suka
- Utol(constipation) pagasundan sa pagkalibang (diarrhea)
- Pagpanghubag sa mata (conjunctivitis)
- Mamula ug manglagom ang dalunggan, tiyan, balat-ang ug ikog
- Mamatay ang baboy sulod sa 4-7 ka adlaw gikan matakbuyan sa kagaw
- Kung molungtad kini nga sakit (chronic form) mahimong mosangpot sa pneumonia o hemorrhagic enteritis

PAGSANTA SA SAKIT

- Pabakunahan ang baboy batok sa usa ka semana sa dili pa lutason o usa ka semana human paglutas; ug alang sa inayan ug butakal, ipahigayon kini matag unom ka bulan.
- Ilubong ang mga baboy nga namatay tungod sa sakit. Limpyoahn ang kontaminadong tangkal ug palibot niini pinaagi sa pagbomba ug dis-infectant.
- Likayan ang pagbahog sa hilaw (uncooked) o mga bahog nga gikan sa sobra-sobra sa kusina, tungod kay kini maoy kasagaran hinungdan sa sakit.

SWINE DYSENTERY

SIMPTOMAS

- WALAY GANA MOKAON
- HILANAT
- LUYA ANG BABOY UG SAPNOT ANG BALAHIBO
- ADUNAY SAGOL NGA SIP-ON O DUGO ANG KINALIBANG

PAGSANTA SA SAKIT

- Sagolan ug antibiotic ang bahog sulod sa duha ka semana sa panahon nga nagkaylap ang sakit
- Ibutang sa kwarantinas ang baboy nga nagagikan sa laing dapit sulod sa usa ka semana ug tagaan sa antibiotic

PNEUMONIA-DISEASE COMPLEX

SIMPTOMAS

- Pag-ubo
- Pagluha-luha ug sip-on
- Maglisod pagginhawa (abdominal nature)
- Pagpamugnaw
- Maminhod ang kaunoran o bikogan
- Sige ug panghatsing

Ang senyales sa pneumonia adunay kapareho niining mosunod:

- Swine plague – komplekasyon sa swine flu
- Enzootic pneumonia-pag-ubo ug sawot ang pagtubo.
- Swine flu – ang pagka-expose sa stress, ilabina sa bugnaw ug nag-usab-usab nga panahon lakip ang hugaw nga palibot makaapekto sa mga baboy.
- Athropic Rhinitis – mahiwi ang ilong, sige ug panghatsing.

PAGSANTA SA SAKIT

- Maayo nga pagdumala, uga hinlo ug hayahay nga tangkal.
- Likayan ang overcrowding, tungod kay motakod ang respiratory disease sa baboy sa dihang malanghap niini ang impeksiyon nga kauban sa hangin.
- Paimnon sa daghan ug presko nga tubig, pakan-on sa masustansiya nga bahog nga adunay bitamina, antibiotic ug feed supplement.

PAGTAMBAL

- Walay gitumbok nga tambal alang sa swine flu, swine plague ug enzootic pneumonia. Apan ang antibiotics sama sa tetracyclines ug sulfas makatabang sa pag-ayo sa sakit. Ang respiratory stimulants ug antiseptics lakip ang maayong pag-atiman makatabang aron dali maulian ang baboy.

Alang sa athropic Rhinitis, rekomendado ang mosunod:

- Sulfamethazine nga isagol sa bahog
- Sulfamethiazole nga isagol sa tubig: 1/3-1/2 gramo/gallon.

BRUCELLOSIS OF PIGS OR CONTAGIOUS ABORTION

HINUNGDAN

- Brucella suis

HISTORY

- Pagpanganak nga wala sa panahon samtang duha o tulo ka bulan pa lang ang giburos
- Nag-usab-usab nga heat cycle
- Paghimugso sa patay nga baktin (still birth)

SIMPTOMAS

- Ahat nga pag-anak sa baktin
- Dili himsog o diyutay ra ang baktin kada anakan.
- Metritis
- Makamatay kini kung adunay komplikasyon sa metritis

PAGSANTA SA SAKIT

- Kung daghan ang insidente niini nga sakit, kinahanglan ilisdan ang tanang binuhi nga baboy ug ipahigayon ang restocking sulod sa 6-8 ka bulan.
- Hinlo-l ug maayo ang baboyan
- Palit ug breeder nga siguradong wala maapektohi niini nga sakit
- Tungod kay walay garantisadong bakuna o tambal alang niining sakita, ipahigayon ang pag-examine sa mananap ug idispose ang positibo sa sakit.

SCOURING (DIARRHAEA) OR GASTROENTERITIS COMPLEX

HINUNGDAN

- Pag-alboroto sa tiyan tungod sa parasitiko, bakterya nga anaa sa tinai o tungod sa hinanaling pagkambiyo sa bahog sa baboy. Kini resulta sa nagkalain-laing carrier ug kondisyon sa palibot:
- Dietary scours – resulta sa kalit nga pag-usab sa bahog o irregular nga schedule sa pagbahog.

- Colibacillosis – gikan sa kontaminado nga tubig, pag-ilis sa bahog, ug stress tungod sa paglutas, pagbakuna o pagbalhin sa lain nga tangkal.
- TGE – sa dihang magdugang ug baktin o baboy sa baboyan, ang uban niini pwede nga adunay virus; pwede usab hinungdan ang pagsagol-sagol sa mga baboy nga nagkalain-lain ang pangidaron.
- Balantidiosis – Kasagaran resulta sa kontaminadong tubig ilimnon o bahog sama sa tangkong.
- Dysentery – Pagkadaut sa tiyan tungod sa stress sama sa pagbalhin ug tangkal o pagkarga sa baboy ngadto sa laing dapit, pag-ilis o pagpakaon sa kontaminado nga bahog.
- Gastro-intestinal parasites – daghan nga baboy sulod sa usa ka tangkal ug kakulian sa pagpurga.
- Dehydration – kini ang pinakadako nga problema ug kasagaran hinungdan sa pagkamatay sa mga baboy; kinahanglan paimnon gilayon ug daghang limpiyo nga tubig ang mga mananap. Dili kini sayon tungod kay komplikado ang sakit, mas mayo nga mokunsulta gayod sa beteryaryo aron masayran ang insaktong tambal nga ihatag sa baboy.

MASTITIS-METRITIS-AGALACTIASYNDROME (MMA)

HINUNG DAN

Wala pa naila ang hinungdan sa mastitis ug agalactia. Posibling hinungdan niini ang impeksiyon, lisod nga pagpanganak o tungod sa palibot. Kini nga sakit mao ang paghubag sa matrix (uterus), pagpabilin sa inunlan (placenta), lisod nga pagpanganak dystocia) o ahat nga pagpanganak (abortion).

SIMPTOMAS

- Pagsaka kanaug sa temperature.
- Pagpanggawas sa murag sip-on nga kolor pula sagol sa inunlan nga maoy gadugukon sa langaw.

PAGSANTA SA SAKIT

- Susiha ang panglawas sa baboy
- Ang insaktong pagbahog, pag-exercise, pagpainom sa limpiyo nga tubig, ug pagpatay sa kagaw sa dapit anakanan makapakunhod sa insidenti niini nga problema o komplikasyon sa pagpanganak.
- Pagpakaon sa bahog nga makahapsay sa pagkalibang.
- Likayan nga masamara ang suso sa anay.

PAGTAMBAL

- Pagpasulod (infuse) sa antibiotic ngadto sa suso ug pagbutang ug hot compress ug antiseptic sa gawas nga bahin sa totoy.
- Pagpainom ug pituitary extract nga adunay oxytocin
- Pasudlan ug pessaries o antibiotic ang uterus, pag-inject ug sulfa ug uban pang antibiotic.

ROUNDWORM INFECTION

HINUNG DAN

- Dagku ug lignin nga bitok (*Ascaris lumbricoides*)

SIMPTOMAS

- Ang mga senyales nakadepende sa kadaghanon sa bitok nga anaa sulod sa tiyan sa baboy. Ang baboy dugay modako, niwang, baga (thick) o daghan ang buhok nga sapnot. Mogawas ang bitok (worm) usahay sa baba o kauban sa hugaw.

PAGTAMBAL

- Purgahon ang baboy, ug isagol ang purge sa bahog o sa tubig. Ang purge nga piperazine kasagara epektibo.

MANGE

HINUNG DAN

- Direct contact ngadto sa hayop nga apektado o mga butang o gamit nga kontaminado niini.

SINTOMAS

- Pagpangatol, kini mailhan tungod kay ibag-id ug mayo sa baboy ang iyang lawas ngadto sa dingding sa tangkal. Mamula ang panit, apan kadugayan mohubag, manghup-ak ug magkunot-kunot.

PAGTAMBAL

- Bombahan (spray) ang mga baboy ug insecticide alang sa mange. Alang sa mayo nga resulta, ipahigayon kini pag-usab. Ilakip pagwisik ang tangkal ilabina ang salog ug dingding aron mapukan ang nakatago nga mga insekto.

PRODUCTION INPUTS

A. BACKYARD OPERATION

1. PUHUNAN (INVESTMENTS)

- a. Tangkal sa baboy nga adunay kongkretong salog
- b. Mga baboy aron pagsugod sa operasyon/negosyo

2. GALASTUHAN (OPERATING EXPENSES)

- a. Bahog (feeds)
- b. Tambal (veterinary medicine), bakuna ug feed supplement
- c. Livestock insurance a/

B. COMMERCIAL/LARGE SCALE OPERATION

1. FIXED INVESTMENTS

- a. Hog houses (Tangkal sa baboy)
  - Farrowing house/ stall
  - Gilt/Dry/Gestating house
  - Boar House
  - Weanling house
  - Growing/Fattening house
  - Isolation house
- b. Equipment (kagamitan)
  - Water pump
  - Electrical connections
  - Hammherwill –b/
  - Feed mixer –b/
  - Hog scale – portable units or tape measure
  - Other farm tools
  - Pade and spading fork
  - Wheel barrow and rake

1. PURCHASE OF STOCK

- a. Gilts/Sows
- b. Boars

2. OPERATING EXPENSES

- a. Hog feeds
- b. Veterinary medicines, drugs, vaccines, feed supplements
- c. Labor
- d. Repair and Maintenance of Buildings
- e. Maintenance of Machinery and Equipment

---

a/ optionafor private operations but required for dispersal recipients

a/ optional, would depend on degree of operation

GLOSSARY

GILT	dumalaga; wala pa nanganak nga baboy (sow)
SLOPING	patakilid; paubos o pabahada
STILL BIRTH	baktin nga gianak nga walay kinabuhi
TATTOOING	pagmarka o pagbutang ug numero sa dalunggan sa baboy pinaagi sa tattoo

REGIONAL Agriculture and Fisheries Information Division (RAFID)

In coordination with DA-10 Livestock Program

DA-10 Antonio Luna., Cagayan de Oro City